

ΕΥΡΥΠΙΔΗ ΕΛΕΝΗ

B' Επεισόδιο

1η Σκηνή: στ. 588-658

Ενότητες: 1^η στ. 576-587: ο Χορός ανακοινώνει τον αίσιο χρησμό, 2^η στ. 588-601: η συγκρατημένη αισιοδοξία της Ελένης, 3^η στ. 601-625: η Ελένη δεν αναγνωρίζει το Μενέλαο, 4^η στ. 626-637: η Ελένη αναγνωρίζει το Μενέλαο, 5^η στ. 638-651: η αντίδραση του Μενέλαου, 6^η στ. 652-658: η απελπισία της Ελένης.

A. Σκηνοθετικές πληροφορίες

Με την Επιπάροδο (δηλαδή την «εκ νέου» είσοδο του Χορού στην ορχήστρα) δημιουργείται ατμόσφαιρα αισιοδοξίας και ανακούφισης η οποία προβάλλεται με τη μουσική και την όρχηση.

Η Ελένη εμφανίζεται στο λογείο η οποία από το βηματισμό και τα λόγια της πρέπει να είναι συγκρατημένα χαρούμενη. Στ. 587: πέφτει ικέτισσα πάλι στον τάφο του Πρωτέα. Στ. 602: με το που βλέπει το Μενέλαο προφανώς ξαφνιάζεται και αρχίζει η δράση. Πρέπει ο Μενέλαος να ήταν κρυμμένος και ίσως να μην άκουσε τα όσα προηγήθηκαν. Στ. 604, 605: η Ελένη τρομάζει από την όψη του άντρα που βλέπει και τρέχει! Στ. 605, 606: ο Μενέλαος έχει σαστίσει και την κυνηγά! Στ. 606, 609, 617: ο Μενέλαος προσπαθεί να πιάσει την Ελένη, ενώ στ. 611, 612: η Ελένη προσπαθεί να ξεφύγει, στ. 618: η Ελένη φτάνει στο μνήμα και πέφτει πάνω του. Η Ελένη πάνω στο μνήμα και ο Μενέλαος ακίνητος με τον έντονο διάλογο προφανώς δεν κινούνται. Εδώ υπάρχει εσωτερική δράση, έντονα συναισθήματα... Μέχρι το στ. 629 που η Ελένη αφήνει το μνήμα και τρέχει να αγγίξει το Μενέλαο. Εκείνος την απωθεί. Η Ελένη προσπαθεί να τον αγκαλιάσει και αυτός πάλι την απομακρύνει (στ. 651). Ο Μενέλαος απομακρύνεται και η Ελένη μένει γεμάτη απόγνωση και απελπισία (στ. 657).

B. Θεατρική οικονομία

Με την προφητεία της Θεονόης προωθείται η εξέλιξη του μύθου. Όμως έχουμε επιβράδυνση στην εξέλιξη αυτή, αφού ο Χορός δεν αναφέρει ξεκάθαρα ότι ο Μενέλαος βρίσκεται στην Αίγυπτο αλλά αόριστα ότι ζει... Έτσι όταν η Ελένη τον βλέπει μπροστά της δημιουργείται στους θεατές η ένταση για την αναγνώριση. Η επιβράδυνση συνεχίζεται με τη στιχομυθία, αφού μέσα από αυτό το διάλογο οι ήρωες δεν οδηγούνται πουθενά, βρίσκονται σε αδιέξοδο.

Οι θεατές νιώθουν ένταση και αγωνία. Ένα «θαύμα» θα τους βγάλει από αυτή την ένταση... Ο έλεος και ο φόβος κυριαρχεί...

Γ. Η τραγικότητα των προσώπων

Μέσα από την τραγική ειρωνεία που δημιουργείται, μέσα από το παιχνίδι ανάμεσα στο είναι και στο φαίνεσθαι εντείνεται και η τραγικότητα του Μενελάου και της Ελένης.

2^η Σκηνή: στ. 659-840

Ενότητες: 1^η στ. 659-666: η άφιξη του Αγγελιοφόρου, 2^η στ. 667-680: η ανακοίνωση του θαύματος, 3^η στ. 681-686: ο Αγγελιοφόρος αντιμέτωπος με την αλήθεια, 4^η στ. 687-727: εκδήλωση χαράς και συναισθημάτων των ηρώων, 5^η στ. 728-772: η αφήγηση των συμφορών της Ελένης, 6^η στ. 773, 774: ο προβληματισμός του χορού, 7^η στ. 775-785: διάλογος Μενελάου-Αγγελιοφόρου, 8^η στ. 786-790: το ευμετάβλητο του θείου και της τύχης, 9^η στ. 791-803: το παράδειγμα Μενελάου - Ελένης, 10^η στ. 803-810: οι απόψεις για το σωστό δούλο, 11^η στ. 811-821: οι εντολές του Μενελάου στον Αγγελιοφόρο, 12^η στ. 822-827: καταδίκη της μαντικής, 13^η στ. 828-832: το παράδειγμα του Κάλχα, 14^η στ. 832-836: η δύναμη του μυαλού είναι η κινητήρια δύναμη στη ζωή του ανθρώπου, 15^η στ. 837-840: οι απόψεις του χορού για τις θυσίες και την προσευχή.

A. Σκηνοθετικές πληροφορίες

Ο Αγγελιοφόρος μπαίνει από τη δεξιά πάροδο. Στ. 660, 664: ο Αγγελιοφόρος είναι αναστατωμένος, λαχανιασμένος. [Αγγελική ρήση ονομάζεται η αφήγηση με την οποία ο Αγγελιοφόρος μεταφέρει στους θεατές τα γεγονότα που πραγματοποιήθηκαν εκτός σκηνής.] Στ. 681: ο Αγγελιοφόρος βλέπει ξαφνικά την Ελένη, στ. 687-688: ο Μενέλαος μονολογεί, στ. 690-727: πολλές οι σκηνοθετικές πληροφορίες καθώς οι πρωταγωνιστές εκδηλώνουν με τα λόγια τους, με τα δάκρυα τους και με το αγκάλιασμα τους τη χαρά, την αγαλλίαση, τη συγκίνηση. (προσοχή στ σχ. 13, σελ. 76), στ. 777: ζύγωσε, στ. 784: είναι τούτη, στ. 786: «παιδί μου» τρυφερή προσφώνηση στην Ελένη, στ. 798: «θυμάμαι» πιθανώς κοιτά μακριά και αναπολεί.

B. Ο ποιητής

Ένα απρόοπτο σκηνικό επεισόδιο εντείνει την έκπληξη και το ενδιαφέρον των θεατών. Βρισκόμαστε σε κρίσιμη στιγμή. Ο Μενέλαος ετοιμάζεται να φύγει και η Ελένη είναι σε απόγνωση. Με την εμφάνιση του Αγγελιοφόρου θα ξεπεραστούν τα εμπόδια. Αυτή την εμφάνιση απαιτεί η ποιητική οικονομία (προσοχή στο σχ. 3, σελ. 54). Στην ανακοίνωση του θαύματος από τον Αγγελιοφόρο εντοπίζουμε την τραγική ειρωνεία. Στο στ. 782 ο ποιητής στέλνει το αντιπολεμικό μήνυμα καταδικάζοντας τον Τρωικό πόλεμο. Ο Αγγελιοφόρος αντιπροσωπεύει τη σκέψη του απλοϊκού ανθρώπου και θυμοσοφεί (θυμοσοφία: λαϊκή φιλοσοφία). Στο β απόσπασμα των λόγων του Αγγελιοφόρου και του χορού στ. 822-840 ακολουθεί (βλ. και ενότητες) το σχήμα θεωρία-παράδειγμα-γενική διαπίστωση. Δυσπιστεί και περιφρονεί τους μάντεις, φέρνει το παράδειγμα του Κάλχα και τέλος καταλήγει με γνωμικό (στ. 836) που το επιβεβαιώνει και ο Χορός (στ. 838-840) ότι το μόνο που μπορεί να εμπιστευθεί ο άνθρωπος είναι το σωστό μυαλό, την ορθή κρίση. Έτσι θα ζει καλύτερα κάνοντας κριτική και στους πολιτικούς. Σκέψη εκφρασμένη από τους

σοφιστές της εποχής του Ευριπίδη. Παράλληλα το πνευματικό κλίμα της εποχής του πελοποννησιακού πολέμου αμφισβητούσε τους μάντεις που είχαν ενθαρρύνει τη σικελική εκστρατεία και είχαν προκαλέσει την οργή των Αθηναίων. Στο α απόσπασμα στ. 786-810 πάλι το σχήμα θεωρία-παράδειγμα-γενική διαπίστωση. Στην αρχή αναφέρεται το απρόβλεπτο της δράσης των θεών και η αστάθεια της ανθρώπινης ζωής, ακολουθεί το παράδειγμα Μενελάου- Ελένης για να καταλήξει στις θυμοσοφικές απόψεις πάνω στο θέμα της δουλείας. Η αβεβαιότητα της τύχης συνδέεται με την εποχή του Ευριπίδη λόγω της αναστάτωσης από τον πόλεμο. Από τους σοφιστές υπάρχει κλίμα αμφισβήτησης παραδοσιακών αξιών και θρησκευτικών αντιλήψεων. Γι' αυτό όταν ο Αγγελιοφόρος-ποιητής αναφέρει ότι οι θεοί παρεμβαίνουν ανάλογα με τις ιδιοτροπίες τους, εννοεί ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί να συμβεί οτιδήποτε και να αλλάξει η ζωή των ανθρώπων. Στους στ. 803-810 οι απόψεις για καλό ή κακό δούλο εκφράζουν τη θεωρία του ποιητή ότι η σωματική δουλεία δεν συνεπάγεται ψυχική δουλεία, αντίθετα ένας δούλος μπορεί να έχει υψηλό ήθος και ψυχική ελευθερία. Όλες αυτές οι απόψεις και όλοι αυτοί οι προβληματισμοί του ποιητή δίνουν βαθύτερη και διαχρονική διάσταση στο έργο του. Η πίστη στη δύναμη του ανθρώπινου νου μας θυμίζει και ορισμένες από τις βασικές αρχές του Διαφωτισμού! Δικαιολογημένα λοιπόν ο ποιητής ονομάστηκε «από σκηνής φιλόσοφος». Στ. 778-782: αντίθεση φαίνεσθαι≠ είναι.

Γ. Πολιτιστικά στοιχεία

1. Τα έθιμα του γάμου (στ. 702-705)
2. Αποκατάσταση της τιμής (στ. 735-772)

3^η Σκηνή: στ. 841-941

Διαβάζουμε όλα τα σχόλια του βιβλίου και προσέχουμε το νέο κύκλο που ανοίγει. Είναι ο επαπειλούμενος κίνδυνος του Θεοκλύμενου και η δυσκολία της σωτηρίας των ηρώων. Τα πρόσωπα είναι ακόμη τραγικά, αφού δεν τελείωσαν τα βάσανά τους. Η Ελένη από το στ. 860 περνά από τη χαρά της αναγνώρισης στην επιθυμία να μάθει για το παρελθόν και στην αγωνία για το μέλλον. Ο Μενέλαος από τη θλίψη περνά στην αγωνία, στην ανησυχία, στην αμφιβολία και τέλος στην ικανοποίηση. Στο στ. 907 για μια στιγμή νιώθει απελπισία. Η στιχομυθία της ενότητας εκφράζει την ένταση των συναισθημάτων και δίνει γρήγορο ρυθμό, αφού δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο. Η έγνοια για την τιμή των ηρώων εκφράζεται σε πολλά σημεία της σκηνής αυτής.

4^η Σκηνή: στ. 942-1139

Ο ρόλος της σκηνής αυτής είναι λειτουργικός, αφού προωθεί την εξέλιξη του δράματος. Το έργο παίρνει επιπλέον ηθική διάσταση με την είσοδο του ιερού προσώπου, της Θεονόης.

Προσέχουμε τις σκηνοθετικές πληροφορίες στους στ. 942-950 από τις οποίες καταλαβαίνουμε τη σύγχυση, την απελπισία και την αναστάτωση της Ελένης. Στην

εμφάνιση και τον πρώτο λόγο της Θεονόης διακρίνουμε τις ενότητες: 1^η στ. 951-960: η εμφάνιση της Θεονόης, 2^η στ. 961-978: οι αποκαλύψεις της Θεονόης στο Μενέλαο, 3^η στ. 979-984: το δίλημμα της Θεονόης, 4^η στ. 985-986: η αρχική απόφαση της Θεονόης. Προσέχουμε όλα τα σχόλια της σκηνής, σελ. 70, 72, 74, 76, 78.

Σκηνοθετικές πληροφορίες

Στην 1^η ενότητα (σχ. 2). Στην 2^η ενότητα η Ήρα με στοιχεία ανθρωπομορφισμού παρουσιάζει χαρακτηριστικά εγωισμού, αντιζηλίας, φόβου, γελοιοποίησης και η Αφροδίτη φοβάται μήπως αποκαλυφθεί η αλήθεια και γελοιοποιηθεί. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τις μικροπρέπειες των θεών και έτσι εξυψώνεται η Θεονόη η οποία ακολουθεί το δρόμο του δικαίου. Ουσιαστικά αμφισβητεί τους θεούς και προβληματίζει τους θεατές! Όμως και η ποιητική οικονομία εξυπηρετείται, αφού έτσι γίνεται τραγικότερη η θέση των ηρώων. Στην 3^η ενότητα προσέχουμε το σχ. 5 και συμπεραίνουμε ότι εδώ έχουμε θεία και ανθρώπινη δράση! Μέσα από το δίλημμα της Θεονόης (αν αποκαλύψει, προδίδει τις αρχές της, άρα το δίκαιο ≠ αν δεν αποκαλύψει παρακούει τον αδελφό της και βάζεις σε κίνδυνο ίσως και τη ζωή της) εντείνεται η αγωνία των θεατών, οι οποίοι παράλληλα προβληματίζονται αλλά δίνεται και η ηθική διάσταση στο έργο, αφού προβάλλονται αρχές και αξίες. Το μήνυμα που παίρνουν οι θεατές είναι ότι οι άνθρωποι μπορούν να ελπίζουν σε κάποιες ηθικές και αγνές μορφές που ακολουθούν το δρόμο του δικαίου. Στην 4^η ενότητα σκηνοθετική πληροφορία: η Θεονόη διστάζει, βλ. και σχ. 6.

Ο λόγος της Ελένης, στη συνέχεια, είναι γεμάτος επιχειρήματα και τρόπους πειθούς προκειμένου να εξασφαλιστεί η σιωπή της Θεονόης. Ως προς αυτά διακρίνουμε α) επίκληση στη λογική, β) επίκληση στο συναίσθημα, γ) επίκληση στο ήθος της Θεονόης (ευσέβεια), δ) επίκληση στο δικό της ήθος (συμφορές, τιμή, αξιοπρέπεια). Η Ελένη της υπενθυμίζει (στ. 994-1021) ότι είναι ιερό πρόσωπο και έχει χρέος να υπηρετεί το δίκαιο. Ο κώδικας ηθικής συμπεριφοράς ορίζει ότι δεν πρέπει να επιδιώκει κάποιος την ευγνωμοσύνη και την εύνοια του άλλου με άδικες και ταπεινές πράξεις. Επίσης δεν πρέπει να αποκτούμε τα αγαθά μας με άδικο τρόπο. Άρα πρέπει να συντασσόμαστε με το δίκαιο. Προσέχουμε τα γνωμικά στους στ. 1000-1003 και 1041-1042. Στους στ. 1020-1030 προσέχουμε τους πολιτικούς υπαινιγμούς του ποιητή για τον σύγχρονο του Αλκιβιάδη. Συγκεκριμένα στους στ. 1022-1025 υπάρχει πολιτικός υπαινιγμός, αφού ο Αλκιβιάδης θεωρούνταν υπεύθυνος για τη σικελική εκστρατεία. Στ. 1026-1029: υπαινίσσεται τη δικαιολογία των οπαδών του Αλκιβιάδη ή και του ίδιου πως δεν έφταιγαν που χάθηκαν τόσες ζωές στη Σικελία αλλά ήταν αποφάσεις των θεών. Στ. 1030: υπαινίσσεται την ανάκληση του Αλκιβιάδη που έγινε το 407 π.Χ.

Με λίγα λόγια η Ελένη ζητά το δίκαιο αναφέροντας ότι η Θεονόη είναι ευσεβής, έχει χρέος στον πατέρα της.

Αντίστοιχα, με τον δικό του τρόπο, αλλά με παρόμοιες επικλήσεις προσπαθεί και ο Μενέλαος να πείσει τη Θεονόη. Προσέχουμε τη σκηνοθετική πληροφορία στους στ. 1069-1070 (είναι στραμμένος στο μνήμα). Στ. 1051-1052 παρατηρούμε το θάρρος του, στ.

1052-1055 επικαλείται το δίκαιο, στ. 1047-1048, 1054-1055, 1090-1092, 1095-1096 τονίζεται η τιμή, η αξιοπρέπεια, η συζυγική πίστη και η αφοσίωση.

Οι σκηνοθετικές πληροφορίες στο λόγο του Μενελάου είναι πολλές: στ. 1046, στ. 1057-1060, στ. 1060-1069, στ. 1065, στ. 1069-1076, στ. 1073, στ. 1076-1077, στ. 1083-1086.

Η απόφαση της Θεονόης

Προφανώς και οι δύο την επηρέασαν. Εκτός όμως από το συναίσθημα και τη λογική η μάντισσα επηρεάστηκε περισσότερο από τον κίνδυνο να αμφισβητηθεί το κύρος της και να κατηγορηθεί για ασέβεια. Από τα σχ. προσέχουμε το 24 ως ιδεολογικό στοιχείο.

Οι δυνάμεις που καθόρισαν την απόφαση της Θεονόης είναι το δίκαιο, το χρέος και η ηθική δέσμευση στον πατέρα της. Επίσης η ευσέβεια (στ. 1101), η τιμή, η αξιοπρέπεια και υπόληψή της (στ. 1102-1104, 1105-1108 και 1136-1137). Όλα αυτά τα θέματα έχουν διαχρονική αξία.

Με τη σκηνή και την απόφαση της Θεονόης προωθείται η εξέλιξη του δράματος. Ο ηθικός προβληματισμός της Θεονόης δημιουργεί ατμόσφαιρα δραματικής έντασης και οδηγεί τους θεατές σε ανακούφιση. Η έννοια του δικαίου κυριαρχεί αφού παίρνουν το μήνυμα ότι μπορεί ο άνθρωπος να στηρίζεται σε κάποιες αξίες και ηθικές μορφές. Ο Ευριπίδης επηρεασμένος από τους σοφιστές γνωρίζει την τέχνη της πειθούς (Μενέλαος-Ελένη) που οδήγησε τη Θεονόη στην τελική της απόφαση. Οι ήρωες μας εξακολουθούν να είναι τραγικά πρόσωπα αφού οι ίδιοι δεν ορίζουν τη μοίρα τους και ενώ πρώτα ήταν παιχνίδια των θεών τώρα εξαρτώνται από την απόφαση της Θεονόης.

Στ. 1115: σκηνοθετική πληροφορία. Με την απόφαση της δεν προτείνει μέσα διαφυγής, δεν δίνει οδηγίες. Είναι αποκλειστική υπόθεση του Μενελάου και της Ελένης. Αυτό εξυπηρετεί τη θεατρική οικονομία. Ο Ευριπίδης παράλληλα πιστεύει και στη δύναμη της ανθρώπινης λογικής. Προσέχουμε το γνωμικό των στ. 1139-1140 που δίνει διαχρονικότητα.